

FILOSOFIE ROMÂNESCĂ

STRUCTURA CATEGORIAL-JUDICATIVĂ A PERSONALISMULUI ENERGETIC

VIOREL CERNICA

Abstract. The Categorical-Judicative Structure of the Energetic Personalism.

The author argues that the energetic personalism, Rădulescu-Motru's philosophy, is based on the idea that reality is an energetic personalism. But this idea is related to four concepts: energy, evolution, finality, and personality. In fact, all these concepts are structured around the idea of the "determinism with finality", which explains both the structural identity between "nature" and man, and the possibility of the latter to know the reality. The theory of the determinism with finality is, finally, a judicative philosophy. Nevertheless, a way towards the pre-judicative elements remains open in order to research this philosophy.

Keywords: hypothesis of the energetic personalism, categorial matrix of the energetic personalism, determinism with finality, constitutive judicative.

INTRODUCERE

De regulă, o filosofie – sistem, reconstrucție, „teorie”, concepție etc. – se constituie prin desfășurarea unei idei, care, formal, este dată de la bun început, este o „temă”. Însă ideea în cauză este ea însăși avansată, propusă, pe temeiul unor concepte, unor categorii, mai bine zis, a căror semantică este reconstruită sau măcar regândită în funcție de orizontul deschis de tema însăși. Ceea ce înseamnă că în prezentarea și interpretarea unei filosofii care se constituie astfel avem de-a face cu un cerc: pornim de la o idee – cu rol de temă –, trecem prin categorii (elementele din care se constituie ideea însăși) și ne întoarcem de unde am plecat: la temă. Circularitatea aceasta este hermeneutică, întrucât ideea se lasă „interpretată” de la bun început prin semantica unor concepte, iar acestea se structurează în așa fel încât interpretarea să convină ideii. Este vorba, mai degrabă, despre o circularitate în constituirea acestor două elemente ale spațiului filosofic, ce presupune, de la bun început, reciprocitate. În structura filosofilor semnificative pentru un moment sau altul al istoriei filosofiei se poate recunoaște această circularitate hermeneutică, adică relația de reciprocitate menționată, fiindcă aceasta din urmă are drept origine a sa unitatea celor două elemente (ideea-temă și conceptele sale), ceea ce asigură coerența încrengăturilor teoretice constituite prin desfășurarea ideii-temă.

Regăsim o asemenea unitate hermeneutică în personalismul energetic, filosofia lui C. Rădulescu-Motru? Putem recunoaște o „idee-temă” și câteva „concepte” care formează împreună o unitate care să aibă rolul unei condiții de originaritate, ori al unei reguli de metodă, pentru sistemul filosofic însuși? Urmează să fie cercetat sistemul în cauză, pentru a vedea dacă avem de-a face cu așa ceva. Oricum, există câteva elemente ale filosofiei personalismului energetic de la care trebuie pornit în această cercetare: primul ar fi ipoteza personalismului energetic, formulată de Rădulescu-Motru în *Elemente de metafizică* (1912)¹, apoi ar fi patru categorii care susțin ipoteza aceasta și care constituie structura conceptuală a sistemului: energie (ca realitate originară), evoluție, finalitate, personalitate. Lucrarea de față va urma, întâi, firul acestor două rânduri de elemente. Desigur, unitatea acestora va trebui nu doar indicată, ci descrisă ca atare și constituită prin chiar operația descrierii. Mai departe va fi cercetat conceptul determinismului prin finalitate, elaborat de C. Rădulescu-Motru în analogie cu conceptul kantian al finalității, pentru a stabili regula de metodă a acestei filosofii și a indica, a descrie, condițiile judicative sub care se constituie structura tematică a personalismului energetic.

1. IPOTEZA PERSONALISMULUI ENERGETIC

Într-o lucrare amintită și mai sus, *Elemente de metafizică*, filosoful român susține că în problema esențială a cunoașterii – aceea a acordul dintre conștiință și realitate – nu putem miza pe ideea kantiană a unui subiect anistoric, a unei conștiințe transcendente ruptă de „lume”, perfect autonomă față de orice s-ar putea afla în afara sa; dar nu putem miza nici pe unele idei prekantiene despre fel de fel de temeuri convenționale ale acestui acord, idei care, spre deosebire de ideea lui Kant, păstrează dualitatea conștiință-realitate în sensul unei autonomii ontologice; de aceea trebuie formulată o nouă „idee” în această privință.

Iată termenii în care este formulată această nouă idee, ceea ce se poate numi *ipoteza personalismului energetic*: realitatea originară este energia; aceasta evoluează, rezultând astfel „corelațiuni energetice persistente”: de la lucrurile de diferite tipuri, până la viețuitoare și om; odată declanșată evoluția, fiecare corelațiune energetică păstrează în sine și anumite tendințe de evoluție ulterioară, ceea ce înseamnă că realitatea (energetică) este dominată de la bun început de un „determinism prin finalitate”; dacă ne-am închipui că evoluția ar putea-o lua, încă o dată, de la început, atunci ar trebui să admitem că energia ar trece exact prin aceleași corelațiuni persistente, fiindcă altfel ar trebui să mai admitem și o „cauză” care ar avea puterea de a suprima această linie evolutivă; oricum, pe baza premiselor evolutive înscrise în fiecare corelațiune persistentă, nu avem decât o linie de evoluție care se completează

¹ Cf. C. Rădulescu-Motru, *Elemente de metafizică*, Partea a III-a „Personalismul energetic”.

continuu, fără a fi vorba aici despre vreo cauză finală, care ar acționa din umbră; evoluând potrivit unui determinism prin finalitate, energia ajunge la corelațiunea sa persistentă „finală”: personalitatea; aceasta este finală, fiindcă doar ea, dintre toate corelațiunile energetice, creează energie (nouă) și fiindcă evoluția energetică, de aici încolo, nu constituie corelațiuni persistente noi, ci doar variații ale personalizării, tipuri de personalitate. Fiecare corelațiune persistentă are în structura sa întreaga „istorie” a energiei de până la ea; firesc, personalitatea, fiind forma finală de evoluție a energiei, păstrează în structura proprie ceea ce au avut esențial toate celelalte corelațiuni energetice persistente anterioare; acordul dintre conștiință (personalitate, în fapt) și realitate (structura întregii evoluții a energiei) este posibil fiindcă structura personalității strânge în ea tot ce are esențial realitatea însăși; personalitatea este parte a realității, dar nu una oarecare, ci tocmai aceea finală și sintetică.

În câteva vorbe, aceasta este ipoteza personalismului energetic; și sunt patru concepte care susțin ideea aceasta: energia, evoluția, finalitatea și personalitatea. Dar *energia* trebuie înțeleasă ca realitate originară, care de la bun început nu este în stare liberă, ci, dimpotrivă, intrată în corelațiuni energetice persistente; *evoluția* trebuie luată drept lege a faptului de a fi al energiei; *finalitatea* trebuie gândită ca determinism prin finalitate, iar nu după modelul aristotelic al cauzei finale; *personalitatea*, corelațiunea energetică finală, este, dintr-un punct de vedere, omul, dar ea poate fi socotită drept conștiință, dacă o luăm după seria de attribute pe care le capătă corelațiunile energetice în evoluția lor și după elementele structurii personalității.

Din cele spuse până aici, se înțelege că ipoteza personalismului energetic se sprijină pe patru concepte, dar nu este suficient de clară ideea pe care ea însăși o conține. Această idee poate fi formulată astfel: *realitatea însăși este un personalism energetic*. Nu este singura formulă a ideii în cauză; pot fi găsite mai multe variante, în Partea a III-a din *Elemente de metafizică*, în *Personalismul energetic*, lucrarea lui Rădulescu-Motru din 1927 etc. Dar ea apare, în diverse formulări, acolo unde este avansată și ipoteza mai sus menționată. Așadar, regăsim cele două elemente pe care le căutam: o idee-temă și niște concepte care să o susțină. Ideea-temă se referă la faptul că realitatea însăși apare ca un personalism energetic, iar conceptele sunt cele tocmai amintite: energie, evoluție, finalitate și personalitate. Problema este acum de a reconstitui circularitatea „hermeneutică”, relația de reciprocitate, în care se înscriu aceste elemente. Înainte, însă, trebuie lămurită ideea-temă însăși.

Cum se poate ca realitatea – ceea-ce-există, totalitatea ființării din „lume”, existența manifestă și nemanifestă – să fie un „personalism energetic”? Expresia din urmă pare a desemna mai degrabă o concepție, o teorie, o viziune etc., ceea ce înseamnă că ea poate avea doar funcții de desemnare, referențiale, și că nu putem fi trimiși astfel către despre „realitatea” ca atare. E drept, pe de altă parte, că putem investi aceste expresii cu sensuri noi, care să ne ajute să păstrăm relația de echivalență pe care o instituie filosoful român. Realitatea trebuie gândită în funcție

de originea sa, adică energia, de regula faptului de a fi a acesteia, anume evoluția, apoi de ordinea de finalitate în care se înscrie aceasta de la bun început și de personalitate, aceasta din urmă fiind ipostaza finală de evoluție a energiei; ceea ce înseamnă că „realitatea” este însăși energia care evoluează potrivit unui determinism prin finalitate și care se personalizează, în final. „Persoana omenească însă nu este nici o entitate abstractă compusă din reflexe mecanice, nici o sinteză ieșită din lupta dialectică a ideilor, nici o intuiție creată de geniul poezilor, ci o realitate din marea realitate a universului; o energie, care își formează structura sa proprie unitară prin corelațiile în care se află cu restul formelor de energie a universului”².

Rădulescu-Motru nu lucrează cu acești termeni într-un mod strict din perspectivă semantică; astfel, realitatea este întreaga „istorie” a energiei într-un mod firesc, fără a fi necesară o „teorie” specială care să descrie, să explice etc. semnificația în cauză. De asemenea, el nu este interesat, în primă instanță, de sensurile teoretice – mai bine zis, epistemologice – ale termenului de „personalism” și de aceea el le separă pe acestea de sensul ontologic pe care el îl preferă, în sensul că îl socotește original și, astfel, structurant pentru însăși filosofia sa. Toate acestea însă nu aduc atingere sistematicității ipotezei personalismului energetic, prin urmare nici ideii după care realitatea este un personalism energetic sau structurii conceptuale înstituite de cele patru categorii menționate, toate având sensul de a susține ideea-temă însăși, de a o deschide într-un orizont de constituire a unor înțelesuri despre „lume” etc.

2. MATRICEA CATEGORIALĂ A IPOTEZEI PERSONALISMULUI ENERGETIC

Ipoteza mai sus formulată a trecut deja în ipostaza de idee susținută de o structură conceptuală. Elementele acesteia din urmă tocmai au fost amintite. Cu toate acestea, încă nu putem vorbi despre „ideea-temă” ca atare a personalismului energetic, fiindcă legătura dintre aceasta și structura sa conceptuală a fost doar indicată formal. Acum trebuie desfășurată ca atare ideea personalismului energetic și puse în mișcare categoriile prin care aceasta lucrează în sensul de a constitui „lumea” însăși. Cuvintele din urmă semnalează limitele conștiinței, care tocmai pentru că nu intuiește direct ceea-ce-este lumea se pune în mișcare, prin idei și concepte, pentru a ajunge la înțelegerea lumii. Metafilosofic vorbind, aceasta ar fi miza demersului personalist energetic.

Prima problemă este aceea a realității originare. Rădulescu-Motru pare a lucra în felul în care au lucrat filosofii dintotdeauna, cel puțin până în contemporaneitate: a face filosofie înseamnă a pune întrebarea despre temeiul tuturor lucrurilor. Nu are importanță faptul că astfel este acceptată ideea unei exteriorități a

² C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic*, p. 547.

conștiinței care pune întrebarea față de temeiul însuși; sau invers: a temeiului față de conștiință. De altfel, această problemă va fi rezolvată în modul cel mai firesc cu putință de filosoful român, prin formula sa „monistă”, anume prin ideea despre originaritatea unității energiei și a cuprinderii, în virtutea acestei originarități, a tot ce are puterea de a fi ceva în „lume”, în fapt, în „lumea energiei”. Așadar, care este temeiul tuturor lucrurilor? Energia, va răspunde Rădulescu-Motru. Acest răspuns fusese dat de el și în alte împrejurări. De exemplu, în *Știință și energie* (1902), unde el lucrează după formula energetistă a lui Wilhelm Ostwald. Energia nu este ea însăși decât temeiul; prin urmare, ceea ce ființează este ceva determinat de energie ca „principiu” (*arche*), nu energia însăși, ca atare. Ceea ce se află într-o asemenea postură – adică ființează – este o „corelație energetică persistentă”, o întrupare de energie, devenită posibilă prin faptul că energia este supusă – deși ea este temeiul tuturor lucrurilor – propriei sale reguli de-a-fi: evoluția. Tocmai evoluția este „cauza” pentru care energia se modalizează, ivindu-se astfel corelații energetice persistente. Dar în felul acesta, lumea însăși apare: ca totalitate a acestor corelații energetice. Cosmologismul ipotezei personalismului energetic este evident, deocamdată. Totuși, nu aceasta este formula finală a filosofiei avute aici în vedere. Desigur, ne-am putea întreba: de unde vine evoluția, ce anume o face cu putință? Doar energia o face cu putință și numai pentru că temeiul nu ar avea această „calitate”, de temei, în absența întemeiatului. Există aici o dublă condiționare care nu trebuie pierdută din vedere: pe de o parte, energia, ca temei ultim al tuturor lucrurilor, este supusă regulii sale de-a-fi; pe de altă parte, această regulă de a fi, anume evoluția, nu este ea însăși ceva în afara energiei. În ultimă instanță, cele două sunt, în fapt, una. Unitatea lor desăvârșită reprezintă originarul lumii, ceea ce se află la început, necondiționat de ceva din afară, nesupus vreunei constrângeri în afara celei reprezentate de însăși ființa sa.

Este vorba însă despre o unitate care poate fi privită și din perspectiva „conținutului” său, pentru a-i sesiza multiplul ipostazelor, faptelor în/prin care ea „lucrează”. Mai mult, fiecare corelațiune energetică persistentă are un loc determinat în ordinea energetică, în „lume”, și tocmai pentru aceasta ea este încărcată cu anumite potențialități de ipostaziere a energiei; am putea spune, urmându-l pe Rădulescu-Motru, că fiecare corelațiune este chemată, cumva, de cele anterioare. Există, așadar, o componentă de finalitate în evoluția energiei așa cum aceasta a curs până la un moment dat. Dar, așa cum precizam și mai devreme, nu este vorba despre o „cauză finală”, care ar lucra în sensul impunerii unor corelațiuni intermediare, pe temeiul avansului către o ipostază finală a energiei, determinată în totalitatea sa încă de la începutul evoluției. Finalitatea este regula de trecere de la o corelațiune la alta; atât. De aceea, filosoful român vorbește deseori despre un „determinism prin finalitate”, pe care îl diferențiază insistent de „determinismul prin cauzalitate” (ceea ce ar corespunde unui determinism al cauzei eficiente, în sens aristotelic). De altfel, determinismul prin finalitate poate fi recunoscut ca ordine a evoluției energiei

numai atunci când, datorită acestor relații particulare de finalitate, se ajunge la personalitate, corelațiunea energetică finală.

Problema finalismului din filosofia personalismului energetic rămâne, cu toate acestea, o problemă. Rădulescu-Motru însuși, în unele contexte ale lucrărilor sale, pierde din vedere acțiunea strict particulară a finalității (după modelul kantian), acceptând – e drept, niciodată ca atare – un sens al finalității apropiat de acela al cauzei finale, precizat mai sus. De asemenea, mulți dintre exegeții săi au susținut această idee despre un finalism al personalismului energetic³. Dar, deși finalismul este una dintre dimensiunile principale ale multor variante de personalism, în personalismul energetic nu avem de-a face cu formula sa, ci, așa cum autorul însuși precizează deseori, cu formula unui determinism prin finalitate, care are o structură formală foarte apropiată de cea a conceptului kantian al finalității (precizată și argumentată într-o cercetare proprie publicată în urmă cu câțiva ani⁴).

Poziția „finală” a energiei ridică o problemă gravă: aceea a sfârșitului „lumii”. Aceasta din urmă, realitate energetică evolutivă fiind, și-ar contrazice propria regulă de-a-fi: evoluția. Dar, de fapt, este vorba despre o „formă finală” a energiei în ordinea „naturii”, care desemnează totalitatea corelațiilor energetice care structurează energia existentă, fără a fi ele însele creatoare de energie. Personalitatea, în schimb, creează ea însăși energie⁵. În plus, am putea lua această idee despre personalitate ca formă finală în evoluția energiei după modelul kantian al omului ca scop final al existenței lumii: aflat astfel, omul – fiecare ființă rațională – își ia propria existență ca scop absolut. Aceasta ar implica, totuși, o relație reflexivă constitutivă omului, pe care nu o putem afla, în toată amploarea sa, la Rădulescu-Motru, deși analogia tocmai sugerată poate deschide o cale de interpretare a omului personalist energetic. Personalitatea, creatoare de energie fiind, rămâne ea însăși în orizontul determinismului prin finalitate, dar regula sa de-a-fi nu se mai reduce la simpla restructurare de energie, ci la intrarea sa în structuri de creație de muncă. Două sunt ipostazele de personalitate creatoare de energie: individul și comunitatea; de aceea se cuvine a fi prezentate fiecare în parte.

2.1. PERSONALITATEA INDIVIDUALĂ

Principalele idei despre personalitate, dintr-o perspectivă filosofică, sunt formulate de filosoful român în lucrări publicate după 1900, în special în *Cultura română și politicianismul* (1904), *Puterea sufletească* (1908), *Elemente de metafizică*

³ De exemplu, Nicolae Bagdasar, Petru Vaida, Gh.Al. Cazan, N. Gogoneață ș.a.

⁴ Cf. *Lucrarea proprie, Filosofia umanului. Personalism energetic și antropologie kantiană*, capitolul II: „Ordinea de finalitate în personalismul energetic; teoria personalității”.

⁵ „...personalitatea energetică, adică o personalitate care, continuând natura, să creeze, peste natură, forma nouă de energie” – C. Rădulescu-Motru, *Personalismul energetic*, p. 625.

(1912), *Curs de psihologie* (1923), *Personalismul energetic* (1927), *Vocația, factor hotărâtor în cultura popoarelor* (1932) etc. În toate aceste lucrări, precum și în alte studii, unele dintre ele anticipând demersurile din cărțile amintite, personalitatea (individuală) este vizată în cel puțin două planuri: a) originea și evoluția sa; formele de personalitate; b) relațiile dintre personalitate, eu și conștiință.

În ceea ce privește primul plan, Rădulescu-Motru afirmă ideea că cea dintâi manifestare a personalității ține de constituirea eului. Contrar punctelor de vedere susținute în psihologia vremii, anume că eul se constituie în cadrul personalității mature, fiind, cumva, ultimul moment în formarea acesteia, el argumentează în favoarea ideii după care eul se află la începutul evoluției personalizate a energiei, prin urmare, el reprezintă însăși premisa constituirii personalității. „Înainte de a avea înțelegerea muncii, omul a avut conștiința atitudinii sale anticipatoare ca un tot organic, adică eul său. (...) Eul premerge personalității”⁶. Mai este necesară, în acest sens al constituirii personalității, afirmarea conștiinței. „Eul se produce înlăuntrul conștiinței și devine un factor important în plămădeala acesteia, dar nu se identifică cu conștiința întreagă. Conștiinței îi rămâne o activitate și dincolo de eu”⁷. Într-un fel, personalitatea este rezultanta coordonării, într-o unitate funcțională, a manifestărilor eului și conștiinței. E drept, în formele inițiale ale personalității, atât eul, cât și conștiința sunt ele însele nematurizate structural și funcțional.

Prima formă a acestei unități funcționale este *personalitatea mistică*. Nucleul său este eul ca reacție afectivă, iar tipul de muncă specific este unul dezordonat – prin raportare la o ordine pe care o vor cunoaște celelalte tipuri de personalitate – și supus primelor reacții de apărare a individului față de amenințările venite din mediul înconjurător. Introducerea criteriului muncă este firească, în acest context, fiindcă filosoful român concepe orice tip de personalitate – personalitatea însăși – în acest chip al „funcțiunilor” sale în sensul relației dintre individ și mediu, relație aflată într-o continuă modificare, datorită, pe de o parte, solicitărilor mediului, iar pe de alta, prelucrării dispozițiilor sufletești ale individului potrivit acestor solicitări. Odată însă constituită prima formă de personalitate, „mediul” nu mai este dat exclusiv de factori naturali, ci și de cei „culturali”⁸.

A doua formă de personalitate este „tipul”. Munca este acum mai bine reglată, valorificarea dispozițiilor sufletești posedate de individ de la naștere este mai accentuată, componenta culturală a mediului este dominantă față de cea propriu-zis naturală. Tipul de personalitate nu reprezintă, totuși, o formă de evoluție a personalității pe care Rădulescu-Motru să o descrie, să o explice etc. în termenii cei mai clari și riguroși. Se poate constata chiar o abatere de la regulile

⁶ *Ibidem*, p. 552.

⁷ *Ibidem*, p. 556.

⁸ Pentru această problemă, a se vedea îndeosebi *Personalismul energetic*, capitolul II: „Geneza personalității” și capitolul III: „Eul și personalitatea”, p. 549–573.

după care filosoful gândește formele istorice ale personalității, fiindcă el pare a opune, uneori, „tipurile” și „personalitățile” propriu-zise. În plus, „tipul” are, în textele filosofului român, atât înțelesul precizat mai sus, acela de formă a personalității individuale, cât și pe cel de „cultură”, de „personalitate a poporului”.

„După personalitățile tipuri, urmează personalitățile active, profesionale”⁹. Cea mai bine constituită formă a personalității individuale – legată, însă, intim de determinările culturale ale „grupului” din care face parte individul, este *personalitatea energetică*. Cele două ipostaze ale sale sunt *profesionistul* și *omul de vocație*. Această formă de personalizare a energiei încheie evoluția „tipologică” a personalității și este ea însăși creatoare de energie, așa cum s-a mai precizat. Diferența esențială dintre cele două forme ale sale, profesionistul și omul de vocație, constă tocmai în felul raportării lor la muncă și în semnificația rezultatului muncii lor. Astfel, profesionistul muncește în cadrul unui tip de muncă dat, pe care el îl adâncește, îl rafinează etc., dar pe care nu-l depășește în sensul creării altui tip. În schimb, omul de vocație muncește dezinteresat, iar rezultatul său este, în ultimă instanță, un tip nou de muncă, raportat la tipurile exersate de profesionist, date deja într-un mediu social. Prin inovația în orizontul muncii, omul de vocație adâncește și prezența culturii în „lume”, fără a provoca dispariția naturii ca o componentă a mediului în care omul trăiește: dimpotrivă, natura, prin dispozițiile sufletești cu care individul se naște, este ea însăși mai bine fixată în cultură, datorită acordului refăcut, prin activitatea omului de vocație, între înseși aceste dispoziții și idealurile poporului în mijlocul căruia trăiește omul de vocație, idealuri reprezentate în forme potrivite, adică ele însele în acord cu „energia” acelei comunități, în cultura acesteia. Are loc, astfel, nu o substituție a naturii prin cultură, ci o întărire a unității lor și o reechilibrare a elementelor fiecăreia. Desigur, natura îl supune continuu pe om la diferite încercări, cărora acesta nu le poate răspunde adecvat decât prin felul său de a munci. Acesta este motivul pentru care, deși trebuie păstrată diferența dintre natură și cultură, chiar în sensurile lor tradiționale, oarecum opuse, ceea ce capătă preeminență este unitatea lor „energetică” în cultură și în ipostazele personalității energetice. Nici natura nu poate deține un privilegiu în relația sa cu omul, nici cultura nu se află într-o asemenea poziție; unitatea lor, reconstituită continuu în orice personalitate, reprezintă faptul prim în ordinea existenței omenești. O asemenea idee – nici naturalistă, nici personalistă – reprezintă una dintre dominantele filosofiei personalismului energetic a lui C. Rădulescu-Motru. Totuși, cultura are un rol aparte în constituirea personalității energetice, în cele două ipostaze ale sale.

Profesionistul nu este, în cele din urmă, un fel de robot muncitor; dimpotrivă, este o personalitate încheată, armonios structurată pe cele trei componente personal-energetice: eu, conștiință, personalitate, exercitând funcții sociale determinate, sporind formele de viață omenească prin muncă determinată, în acord cu un anumit

⁹ *Ibidem*, p. 621.

nivel de evoluție a culturii. Ca formă a personalității, profesionistul nu poate să se constituie decât pe o anumită treaptă a evoluției culturii, adică a personalizării energiei în orizont istoric: anume după revoluția tehnică modernă. Se poate spune că această formă de personalizare a energiei este „modernă”, istoric vorbind, așadar specifică și perioadei în care a trăit Rădulescu-Motru. Se cuvine însă a repeta o idee a filosofului român, care scoate „teoria” sa asupra formelor de personalitate din zona istorismului: orice formă, odată constituită, nu pierde din istorie. *Omul de vocație*, în schimb, este o formă de personalizare a energiei care se constituie în orice perioadă istorică. Rolul acestuia este esențial pentru evoluția vieții umane. Și aceasta pentru că vocația creează moduri noi de muncă. Orice mișcare istorică semnificativă a fost cu puțință – și va fi de acum încolo – doar prin activitatea oamenilor de vocație. Dar cum e cu puțință ca o formă determinată de personalizare a energiei să se poată constitui în orice epocă istorică? Dacă determinarea istorică este esențială pentru personalitate, atunci cum poate ieși de sub această strictă determinare o anumită formă de personalitate? În cazul omului de vocație, este vorba despre o „lucrare” a determinismului prin finalitate, care nu se oprește odată ivit omul în lume. Dimpotrivă, umanizarea este un proces continuu, susținut de personalitatea energetică prin creație de energie, adică prin diversificarea muncii. Dintre cele două forme ale personalității, omul de vocație acoperă întreaga istorie în acest determinat sens al „umanizării naturii”¹⁰. Și este în ordinea firească a personalismului energetic acest fapt, de vreme ce profesionistul este legat direct – adică strict determinat – de tehnica modernă a muncii.

Pe de o parte, așadar, este necesară o formă de personalizare a energiei care să corespundă determinismului prin finalitate în mod direct, total și permanent: acesta este omul de vocație. Abia pe baza unei asemenea forme este cu puțință răsfrângerea sensurilor acestui tip de determinism și asupra naturii. Totodată, în orice perioadă istorică, de la începutul evoluției personalizate a energiei, trebuie să apară în „lume” noi moduri de muncă. Creatorul acestora, în orice moment istoric, este omul de vocație. Ceea ce înseamnă că, dacă vocația este o specie a personalității energetice, chiar aceasta din urmă este prezentă de la începutul istoriei (prin oamenii de vocație), nefiind blocată într-o anumită perioadă. E drept, prin cealaltă specie a sa, profesionistul, personalitatea energetică este strâns legată de anumite condiții istorice¹¹. Pe de altă parte, diferența esențială dintre aceste două forme energetice personalizate ține de atitudinea față de muncă și de „valoarea” pe care o au rezultatele muncii lor, ambele raportate la moralitate, cu sensul de „consecvență

¹⁰ „...la omul de vocație, felul muncii este o prelungire a omului, este o umanizare intrată mai adânc în natură” – C. Rădulescu-Motru, *Vocația, factor hotărâtor în cultura popoarelor*, p. 656.

¹¹ „Era mașinismului nu s-a ivit în mod brusc. Ea a fost precedată și este și astăzi simultană cu o eră de muncă în care caracterele vocației sunt înlocuite în parte cu caracterele pe care le cere munca de mașină, fără să fie totuși pe de-a-ntregul suprimate. Aceasta este era profesionismului. – *Ibidem*, p. 661.

cu sine însuși”¹². Personalitatea energetică este creatoare de energie în două modalități: folosirea eficientă a tehnicii moderne a muncii (profesionistul) și încorporarea idealului cultural în tipuri noi de muncă (vocația).

2.2. CULTURA

Personalitatea individuală, în evoluția sa prin cele câteva forme istorice, nu este cu puțință decât într-un „mediu” care solicită transformarea dispozițiilor sufletești cu care este înzestrat individul la naștere în trăsături de personalitate, în „deprinderi de muncă”. Mediul natural este solicitant doar într-o primă instanță; după acest prim moment, care conduce, prin manifestarea eului-emoție, la exersarea unor deprinderi de muncă, individul va fi din ce în ce mai mult „socializat”, „culturalizat”. Comunitatea va exercita, prin fel de fel de forme ale vieții colective, influențe în sensul constituirii personalității individuale, al modelării acesteia. De exemplu, manifestarea omului de vocație este imposibilă în absența unui ideal cultural al comunității (al poporului). Însăși structura vocației este dependentă de coincidența dintre dispozițiile individuale („naturale”) și idealul unui popor. De aceea, atunci când lipsesc idealurile culturale, vocațiile nu apar; de fapt, nu pot să apară. Pe de altă parte, activitatea (creativă a) oamenilor de vocație se exprimă într-un cadru cultural, iar efectele acesteia sunt fapte culturale – ca moduri noi de muncă –, fapte care îmbogățesc personalitatea poporului și, în felul acesta, păstrează o continuă deschidere către viitor, prin „lucrarea” unor idealuri, ele însele, așadar, dependente de activitatea oamenilor de vocație.

Dubla condiționare dintre vocație și contextul cultural nu reprezintă un cerc vicios, o relație în care un termen, dintre cei doi, are preeminență absolută. Este vorba despre o cultură formată deja – în termenii lui Rădulescu-Motru, semi-cultură sau cultură ca atare – și care își are temeiul în activitatea continuă a oamenilor de vocație, a profesioniștilor, cultură care tocmai în astfel de condiții tinde către o condiție din ce în ce mai bună a sa, în sensul susținerii unor idealuri, pe de o parte, al grijii pentru formarea vocațiilor, pe de alta. Tocmai pe baza acestor idei este proiectată în filosofia lui Rădulescu-Motru și o „pedagogie a vocației”, care poate fi socotită parte aplicativă a sistemului personalismului energetic.

Cultura, ca personalitate a poporului, are, totuși, o închidere în particularitate. Ea este intim legată de „fondul” poporului, gândit de filosoful român într-un mod

¹² „Un om de vocație se îndreaptă spre munca pe care o cer dispozițiile adânci ale sufletului său. El se întregeste cu opera pe care o produce. Este conștiincios fiindcă în conștiința sa scopul muncii și scopul existenței se identifică. Este original fiindcă normele sale de muncă nu vin din imitația altora, ci din desfășurarea firei sale proprii. Profesionistul este mai puțin conștiincios și mai puțin original. El poate adesea să fie talentat. Nu aptitudinile îl diferențiază de omul de vocație, ci structura caracterului. Moralitatea este una în omul de vocație, și alta în profesionist. Moralitatea în înțelesul de consecvență cu sine însuși” – *Ibidem*, pp. 661–662.

cât se poate de „pozitiv”: este vorba despre toate dispozițiile individuale care sunt compatibile cu datele culturale ale unei comunități. De aceea, o cultură este proprie unei comunități anume, iar nu „omenirii”, în genere. Adevăratele fapte culturale își primesc sensul lor deplin numai într-un context cultural determinat, așa încât ele nu pot fi transferate ca atare de la o cultură la alta. Civilizația însă are un caracter universal, ea ține de utilitate, de folosirea unor instrumente care pot ameliora viața oamenilor, și de aceea elementele ei pot circula ca atare de la o comunitate la alta. Totuși, schimburile culturale nu sunt imposibile: dimpotrivă, ele sunt necesare oricărei culturi, însă numai în acord cu propria sa identitate, structurată la un moment dat. De aceea, s-ar putea spune că particularitatea culturii nu înseamnă izolarea acesteia.

Raportat la structura conceptuală a personalismului energetic, dată de cele patru categorii prezentate, cultura este însăși întruchiparea acesteia, în întregul ei. Propria sa structură este cu puțință prin energie – este ea însăși formă de energie și „agent” de creație a energiei –, prin evoluție, la nivel propriu-zis cultural, dar și individual (formarea vocațiilor, de exemplu), prin finalitate, fiindcă toate fenomenele culturale sunt dominate de această „lege” a finalității (ca determinism prin finalitate), inclusiv acțiunile prin care sunt formați profesioniștii și oamenii de vocație, prin personalitate, fiind ea însăși personalitate a poporului, reprezentând, astfel, nivelul cel mai înalt și mai extins al personalizării energiei. În afara acestei structuri conceptuale, cultura ar fi de neînțeles. Rădulescu-Motru este deosebit de atent cu modul în care prezintă cultura ca fapt reprezentativ pentru unitatea acestor concepte. În fapt, fiecare dintre acestea are o anumită așezare culturală, diferită, în cazul primelor două (energie și evoluție), de așezarea lor naturală, ea însăși refăcută odată cu ivirea, în lume, a personalității.

3. FINALITATE ȘI DETERMINISM PRIN FINALITATE

Problema diferențelor dintre conceptul „clasic” al finalității, gândit și regândit, de obicei, în contexte finaliste, este esențială pentru interpretarea filosofiei personalismului energetic și stabilirea unor sensuri proprii dincolo de tentațiile socotirii sale drept concepție finalistă. Conceput de Rădulescu-Motru în analogie cu ideea lui Kant despre finalitate, *determinismul prin finalitate* reprezintă categoria structurantă pentru întreaga filosofie a personalismului energetic. Totodată, această categorie funcționează ca un fel de *a priori* originar, pentru că pune în ordine totul, pentru că „lumea”, ca personalism energetic, o are drept principiu. Categoria însăși este astfel, socotită în planul reconstrucției filosofice, deși acest fapt pare destul de ciudat pentru o filosofie ce trece drept „realistă”, „obiectivă”, chiar „scientistă”. Categoria în cauză are această funcție, fiindcă personalitatea numai împreună cu eul și conștiința reprezintă unitatea energetică finală, aceea care păstrează în propria sa

structură întreaga „istorie” a energiei, iar conștiința, din această unitate „finală”, are drept conținut „lumea reală” ordonată prin determinismul prin finalitate. Numai pentru că astfel stau lucrurile se poate spune, mai departe, că personalismul energetic este „lumea reală” însăși, nu doar o categorie a intelectului sau a altei facultăți sufletești (de cunoaștere).

Dar, pornind de aici, nu cumva se instalează din nou o circularitate vicioasă, în sensul că tocmai categoria finalității, proprie conștiinței – așadar, unității energetice a personalității – reglează realitatea însăși, rămânând, cu toate acestea, o simplă categorie a conștiinței? Desigur, lucrurile chiar așa stau în filosofia lui Rădulescu-Motru, iar aceasta dovedește funcția constitutivă a categoriei determinismului prin finalitate, totodată pentru conștiință și pentru realitatea însăși, pentru că unitatea de personalitate – anume eul, conștiința și personalitatea – nu sunt în afara „lumii reale”, ci parte a acesteia, chiar forma finală a realității înseși. Mai mult, aceasta este condiția pentru ca unitatea lumii să apară ca atare, în formatul energiei ca realitate originară, a cărei lege este evoluția prin finalitate, către personalitate ca formă „finală” a energiei. Și tot în acest fapt găsim și dovada cea mai puternică pentru analogia despre care vorbeam mai sus, anume între determinismul prin finalitate și finalitatea kantiană, în sensul extinderii unui „principiu” uman – determinismul prin finalitate/finalitatea – de la om la lumea care îl cuprinde și pe acesta. Cu observația că finalitatea este, la Kant, o categorie „reflexivă”, în vreme ce categoria personalist energetică este constitutivă. Acum trebuie lămurită această ultimă idee despre constitutivitatea determinismului prin finalitate raportat nu doar la conștiință, adică la unitatea de personalitate, ci și la lumea ca atare.

De fapt, „lumea ca atare” este, structural vorbind, însăși personalitatea sau unitatea finală a energiei. Lumea nu este ceva în afara conștiinței, într-un sens fizicist, în sensul unei autonomii radicale a celor două, conștiința (unitatea de personalitate) și lumea. Căci structura personalității păstrează în ea toate „datele” evoluției energiei de la forma sa elementară până la cea mai evoluată. Tocmai acest fapt este hotărâtor, potrivit lui Rădulescu-Motru, pentru posibilitatea conștiinței de a produce cunoștințe veritabile, adică de a realiza ca atare – și temeinic, adică „legal” – acordul dintre enunțurile de cunoaștere și faptele la care acestea se referă. Odată constituită personalitatea, conștiința, care se află în structura sa, lucrează într-un sens reflexiv pentru a cunoaște „lumea”: în fond, pe sine, așa cum energia a evoluat prin toate formele sale anterioare ivirii conștiinței, dar prezente în însăși structura acesteia. Coincidența dintre enunțurile de cunoaștere și faptele la care acestea se referă nu este nici una mecanică, întâmplătoare sau determinată, nici una postulată, cum se întâmplă la Kant, consideră filosoful român, ci este una firească, naturală, chiar necesară raportat la însuși faptul de a fi al conștiinței. „Lumea conștiinței și lumea materială, cu cât sunt examinate mai de aproape și cu cât sunt reduse la realitatea lor, cu atât ele încetează de a mai prezenta diferențele cu care le

îmbracă subiectivitatea simțurilor. (...) căci identitatea eului nu este cu puțință decât prin identitatea condiționării acestui eu în mediul vieții, condiționare care cuprinde întreg universul. (...) Unitatea conștiinței este identică în realitatea ei cu unitatea energiei universale, fiindcă faptul de echivalență dintre formele acesteia din urmă este faptul fundamental care susține și unitatea conștiinței”¹³.

Determinismul prin finalitate se arată ca fiind principiul ca atare al lumii reale și, totodată, regula fundamentală de constituire a oricărei cunoștințe. Iar această dublă funcțiune nu poate fi efectuată decât din poziția unui *a priori* originar, care, deși în ordinea „istorică” a evoluției corelațiilor de energie se află la sfârșit, în ordinea determinismului prin finalitate reprezintă matricea oricăror modificări ale energiei, a tuturor constituțiilor energetice. Nu este vorba, așa cum precizam și mai sus, despre un finalism. Potrivit acestuia, forma finală într-o evoluție este de la bun început dată, cumva, către ea conducând toate modificările unei „lumi”. Dimpotrivă, determinismul prin finalitate operează, e drept, pentru întreaga realitate energetică, în sensul de a constitui, totodată, cu o conștiință care structurează unitatea de personalitate – forma finală de evoluție a energiei – și toate celelalte corelațiuni energetice, care abia acum pot fi socotite premergătoare. „Se constată că prin apariția omului natura își servește propria sa finalitate”¹⁴. Așadar, „prin apariția omului”, nu altfel, adică nu de la începutul evoluției energiei, într-o modalitate exprimată drept cauză finală (în sens aristotelic). Instanța conștientă constituită prin determinismul prin finalitate face ea însăși parte din lumea reală, este ea însăși un fapt reprezentativ în ordinea acesteia, nu o instanță exterioară lumii, dar care impune acesteia un anumit mers, o anumită evoluție etc.

De fapt, acest sens al determinismului prin finalitate este pus în evidență de expresia însăși și de legătura sa cu o altă expresie folosită de Rădulescu-Motru: „determinism prin cauzalitate”. Putem înțelege din socotirea împreună a acestor două expresii că „determinismul prin finalitate” acoperă toate sensurile „cauzalității”: prin urmare, și pe ale cauzei finale. Concluzia ar fi că „determinismul prin finalitate” nu poate fi un „determinism prin cauzalitate”, indiferent de sensul pe care „cauzalitatea” l-ar putea lua.

4. JUDECĂȚI FUNDAMENTALE ÎN SISTEMUL PERSONALISMULUI ENERGETIC

Punctul de plecare în identificarea judecăților fundamentale ale personalismului energetic îl reprezintă, desigur, tocmai poziția determinismului prin finalitate ca o categorie cu funcțiunea unui *a priori* originar, o funcțiune dublă, în constituirea ca atare a conștiinței, ea însăși structură a unității de personalitate, și în constituirea

¹³ Idem, *Elemente de metafizică*, Partea III, capitolul I.5., pp. 477, 479, și capitolul II.2, p. 487.

¹⁴ Idem, *Personalismul energetic*, p. 577.

oricărui fapt semnificativ în evoluția energiei. Cunoașterea este orizontul de constituire în care putem observa cel mai bine această dublă funcțiune și, în ultimă instanță, statutul de categorie ca un *a priori* originar al determinismului prin finalitate. A desprinde determinismul prin finalitate de conștiință, pentru a-l pune doar pe seama „lumii reale”, reprezintă, raportat la personalismul energetic, o îngustare ilicită a funcțiunilor sale, apoi o veritabilă îndepărtare de „ideea” sa; totodată, ar fi vorba despre o pierdere a sensurilor în care este gândit de autor, pentru a-l duce la confuzia cu ideea finalistă. A desprinde determinismul prin finalitate de „lumea reală”, care, în sistemul personalismului energetic este însăși evoluția realității originare a energiei prin corelațiuni energetice persistente, până la personalitate, forma sa finală, înseamnă a-l transforma într-o categorie *a priori* cu rol transcendent, o categorie de subiectivizare a lumii, care aparține, firesc, unui „subiect” din afara lumii, dar care încearcă o „prindere” a acesteia, dobândind astfel „cunoștințe despre lume”, însă după „forma” sa. În urma celor stabilite de Rădulescu-Motru, nu este posibilă niciuna dintre aceste două „reducții”. Prin urmare, determinismul prin finalitate aparține, în același timp și într-un mod esențial, atât conștiinței (unității de personalitate), cât și lumii; dar în măsura în care cea dintâi este formă finală a celei din urmă, iar aceasta se află, cu toată „istoria” sa, în structura conștiinței.

Nu am ajuns întâmplător la problema pe care Rădulescu-Motru o formulează atunci când stabilește și ipoteza personalismului energetic, în *Elemente de metafizică*; este vorba despre problema cunoașterii. În contextul de față, mai departe, nu va fi vorba nici despre îndreptățirea acestei probleme prin raportare la contextul în care autorul o formulează, nici despre valabilitatea sa filosofic generală. Mă interesează altceva: dacă adevărul se exprimă doar în judecăți; sau, dacă nu cumva structurile logice corespunzătoare acestora cuprind elemente pre-judicative în stare ele însele să realizeze, de la bun început și fără niciun fel de fisură, coincidența (acordul, corespondența) cu „faptele” (lumii reale). În tot cazul, la nivelul formei cunoștinței, care este judicativă, acest acord este neproblematic, fiindcă tocmai conștiința, care, ca unitate de personalizare, păstrează în structura sa întreaga evoluție energetică a lumii, reprezintă „subiectul” judecății. Dar numai în forma acesteia din urmă este posibil acordul ca adevăr? Mai departe, voi încerca să formulez câteva judecăți fundamentale ale personalismului energetic, pentru a pregăti astfel terenul pentru o abordare – viitoare – a problemelor care vizează constituirea elementelor pre-judicative, potrivit categoriei determinismului prin finalitate.

Câteva dintre judecățile în cauză au fost formulate de mine într-o lucrare anterioară, dar dintr-o altă perspectivă decât cea proprie demersului de față. Le voi reda așa cum ele apar în acel context, după care voi încerca reformularea acestora și formularea altora, în așa fel încât să fie deschis orizontul unei noi cercetări, care să vizeze constituirea elementelor pre-judicative în personalismul energetic. Problema din urmă are un temei solid în filosofia lui Rădulescu-Motru, fiindcă în afara speculațiilor pe care aceasta le permite, în privința raporturilor dintre judicativ și

non-judicativ la nivelul constituirii cunoștințelor, putem găsi referiri semnificative la acest fapt în *Lecțiile de logică* ținute de Rădulescu-Motru în 1914 (la scurt timp după publicarea *Elementelor de metafizică*), dar publicate abia în 1943¹⁵.

Iată patru judecăți fundamentale din structura personalismului energetic:

(1) *Temeiul identității dintre „lumea conștiinței” și „lumea materială” îl constituie energia, ca substrat comun al lor, de fapt, ca realitate originară.*

(2) *Neadmiterea ideii evoluției energiei conduce către negarea faptului conștiinței. Cum nu putem accepta această negație, conștiința fiind un fapt de evidență, trebuie să acceptăm ideea evoluției.*

(3) *Energia evoluează într-o ordine de finalitate.*

(4) *Numai privind dinspre om (ca personalitate) putem afirma o ordine de finalitate a lumii*¹⁶.

Dincolo de forma fiecărei judecăți, dintre cele patru, se află un „material” de experiență care, pe de o parte, este concentrat în conceptele acestor judecăți – identitate, lumea conștiinței, lume materială, energie, realitate originară, evoluție, ordine de finalitate, om, personalitate, lume etc. –, iar pe de altă parte, susține legăturile dintre concepte. Problema, acum, este aceea de a decide care dintre aceste două serii de fapte, judecățile și experiența – are preeminență. Desigur, cercetarea ar putea ajunge la concluzia că nu există o asemenea poziție preeminentă a unuia dintre cei doi termeni; totuși, după felul în care ni s-au prezentat lucrurile până aici, o asemenea poziție trebuie să existe. În prezentarea din această lucrare, întâi au fost definite și explicate conceptele (categoriile) și relațiile dintre ele, apoi judecățile propriu-zise, care, în fapt, dau formă acestor relații conceptuale. Dar am putea rămâne la o structură strict conceptuală a personalismului energetic – așa cum se întâmplă, în privința „criticii rațiunii pure”, la Kant – sau trebuie să trecem către „forma” acestor relații conceptuale (care este judicativă), pentru a le testa puterea de a rosti adevărul? La Kant, categoriile, prin deducția transcendentă, creează ca atare cunoaștere; ele susțin adevărul, nu reprezintă ele însele adevărul. La Rădulescu-Motru se pare, deocamdată, că lucrurile stau altfel: rețeaua conceptuală își capătă forma judicativă și, astfel, accede ea însăși la adevăr.

Mai întâi, putem observa că niciunul dintre cele patru concepte fundamentale, luate pe rând – energia, evoluția, finalitatea și personalitatea – nu poate semnifica în sine, nu are o referință sigură, care ar putea fi recunoscută ca atare. În cazul fiecăruia, trebuie făcută cel puțin o precizare. De exemplu, *energia* trebuie luată ca realitate originară (nu ca o ființare oarecare sau ca un „element”), *evoluția* este, de fapt, legea sub care energia însăși se află în ființa sa (nu o trecere care poate fi socotită în sine, fără un „substrat”), *finalitatea* apare ca determinism prin finalitate

¹⁵ Cf. C. Rădulescu-Motru, *Lecții de logică*, ed. cit.

¹⁶ *Filosofia umanului. Personalism energetic și antropologie kantiană*, I.3.a. „Orizonturile de tematizare a personalității și postulatele personalismului energetic”, pp. 77–82.

(așadar, nu ca o „cauză finală” în sens aristotelic), iar *personalitatea* trebuie gândită ca formă finală în evoluția energiei (nu, spre exemplu, ca o entitate strict psihologică). De asemenea, fiecare dintre cele patru categorii ale personalismului energetic participă la o unitate teoretică, împreună cu determinările tocmai formulate; prin urmare, toate, deși concentrează judecăți, asemenea oricărui concept, își exprimă referința numai judicativ. Nedeterminate judicativ, ele sunt simple instanțe logice, care pot avea un anumit sens, determinabil prin referire la istoria filosofiei.

Nefiind cu putință modalitățile conceptuale amintite, singura cale de a socoti aceste concepte cum se cuvine – contextual, adică prin raportare la orizontul filosofic al personalismului energetic – rămâne cea judicativă. Ceea ce are preeminență, pentru această filosofie, este judecata ca formă de realizare a referinței pentru fiecare concept (categorie) dintre cele patru. În felul acesta, doar ele își exersează funcțiile pentru care au fost plasate de autor în zona de întemeiere a tuturor sensurilor personalist energetice ale omului, ale lumii etc. Dar celor patru judecăți, formulate mai sus, li se pot adăuga altele, care au același rol de realizare a referinței conceptelor (categoriilor) personalismului energetic. Înainte de a formula alte asemenea judecăți, mai trebuie făcută observația că efectuarea judicativă a sensului și referinței categoriilor personalist energetice reprezintă și o dovadă pentru ideea că forma proprie personalismului energetic este sistemul (filosofic).

Iată alte judecăți (fundamentale) ale acestui sistem:

(5) *Energia nu se află în stare liberă, ci întotdeauna ca o „corelațiune energetică”, altfel spus, „ceva ființând”, ca o „ființare fiind”.*

(6) *Orice moment al evoluției energiei lasă o urmă în realitate, iar dacă am încerca să gândim o altă cale de evoluție, atunci ar trebui să admitem și o cauză care ar deturna energia de la această (originară) cale.*

(7) *Determinismul prin finalitate trebuie distins categoric de un determinism prin cauzalitate, prin urmare, finalitatea aceasta nu este o „cauză” (cauză finală).*

(8) *Personalitatea este corelațiunea energetică finală și în structura sa „istorică” se află întreaga evoluție a energiei, iar în structura sa funcțională se află eul și conștiința.*

Fiecare judecată poate fi justificată atât prin trimiteri la contexte din lucrările lui Rădulescu-Motru, cât și prin corespondențe cu sensurile originare ale celor patru concepte fundamentale din personalismul energetic, așa cum ele apar legate, „judicativ”, în orizontul interpretării de față. Faptul cel mai semnificativ este, pornind de aici, tocmai regula de metodă care își are valabilitatea în acest sistem filosofic: judicativul constitutiv¹⁷. Orice element al acestei filosofii își capătă sensul și își realizează referința în structura unor judecăți, iar judicativul are preeminență față de elementele pre-judicative, cum ar fi conceptele, experiențele reprezentative etc.

¹⁷ Pentru sensurile acestui termen, a se vedea lucrarea proprie *Judecată și timp. Fenomenologia judicativului*, ed. cit.

Printr-o asemenea caracteristică, demersul lui Rădulescu-Motru este în acord cu filosofia practică, în epocă, în diferite contexte culturale, îndeosebi europene. Filosofii elaborate în prima parte a secolului al XX-lea – asemenea celor elaborate în istoria filosofiei de la Platon încolo – au drept regulă de metodă judicativul constitutiv. Se va spune că acest fapt este firesc, de vreme ce el caracterizează cea mai mare parte a istoriei filosofiei. Nici aici nu se pretinde că ar fi ceva nefiresc. Doar că există și alternativa: preeminența elementelor non-judicative, îndeosebi a celor pre-judicative. Este vorba despre o cale de lucru în filosofie, despre o regulă de metodă în construcția filosofică, ce era deja testată, cu rezultate semnificative, în perioada amintită. De altfel, Rădulescu-Motru însuși încearcă o asemenea cale, în contextul menționat și mai sus (*Lecții de logică*). Refuzul logicismului pe latura sa strict formalistă, recuperarea unor experiențe prin care sunt posibile constituirea la nivelul noțiunilor, reprezentărilor etc., sunt fapte exemplare pentru punerea la probă a acestei reguli de metodă diferite de judicativul constitutiv. Filosoful român nu rămâne însă aici, în zona pre-judicativă, nici nu mizează până la capăt pe un rezultat semnificativ filosofic în această privință, fiindcă el este convins – asemenea celor mai mulți filosofi din prima parte a secolului trecut – că principala problemă filosofică este aceea a adevărului, iar adevărul este, desigur, o calitate a judecății. Aceasta din urmă capătă întâietate în comparație cu oricare altă instanță de cunoaștere.

Judecățile formulate mai sus constituie structura categorială a personalismului energetic; nu categoriile luate separat, nici fiecare cu determinările experiențiale proprii, ci împreună, dar în forma aceasta a judecății, care capătă sens – asigurând un sens pentru categoriile însele – și efectuează (realizează) o referință, în felul acesta intrând în sens însăși filosofia personalismului energetic. Ideea-temă a acestei filosofii – realitatea este un personalism energetic – se desfășoară după reglementările judicativului constitutiv, sprijinită fiind de categoriile filosofice prezentate mai sus. Rămâne deschisă însă calea unei cercetări referitoare la elementele pre-judicative care capătă și ele sens în acest sistem filosofic.

BIBLIOGRAFIE

- Rădulescu-Motru, C., *Cultura română și politicianismul*, în vol. *Personalismul energetic și alte scrieri*, București, Editura Eminescu, 1984.
- Rădulescu-Motru, C., *Elemente de metafizică pe baza filosofiei kantiane*, în vol. cit.
- Rădulescu-Motru, C., *Personalismul energetic*, în vol. cit.
- Rădulescu-Motru, C., *Vocația, factor hotărâtor în cultura popoarelor*, în vol. cit.
- Rădulescu-Motru, C., *Lecții de logică*, București, Casa Școalelor, 1943.
- Aristotel, *Categorii*, în vol. *Organon*, I, trad. Mircea Florian, București, Editura Științifică, 1957.
- Bergson, H., *L'Évolution créatrice*, Paris, Félix Alcan, 1929.
- Diaconu, Marin, C. *Rădulescu-Motru. Bibliografie*, București, Editura Institutului de Teorie Socială, 2000.

- Glaserfeld, Ernst von, *Teleology and the concepts of causation*, Scientific Reasoning Research Institute, University of Massachusetts; <http://logica.ugent.be/philosophica/>
- Kant, Imm., *Critica facultății de judecare*, trad. rom. Alexandru Surdu și Vasile Dem. Zamfirescu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
- Sceffler, I., *Reflecții despre teleologie*, în vol. col. *Logica științei*, București, Editura Politică, 1970.
- Schifirneț, Constantin, C. Rădulescu-Motru. *Viața și faptele sale*, vol. I–III, București, Editura Albatros, 2003–2005.
- Surdu, Alexandru, *Studiu introductiv la Imm. Kant, Logica generală*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.
- Weber, Andreas and Varela, Francisco J., „Life after Kant: Natural purposes and the autopoietic foundations of biological individuality”, in *Phenomenology and the Cognitive Sciences* 1, 2002; pp. 97–125;
http://apopenia.wdfiles.com/local--files/start/Weber_Life.

LUCRĂRI PROPRII CITATE

- Filosofia umanului. Personalism energetic și antropologie kantiană*, Iași, Editura Institutul European, 2008.
- Judecată și timp. Fenomenologia judicativului*, Iași, Editura Institutul European, 2013.